

УДК: 80

Анапияева А. А., филол. илимд. канд., доцент
Абдылдаева А., магистрант
Сыдыкова Ж., магистрант
К.Тыныстанов ат. БИМУ, Кыргызстан

КӨРКӨМ СТИЛДЕГИ ТЕКСТТЕР ТУУРАЛУУ

Адам ар дайым өз оюн так, туура жана көркөм туюнтуп, маданияттуу сүйлөөгө умтулушу керек. Өз оюн көркөм жана маданияттуу туюнта алган адам кайсы жерде болбосун бааланат. Мына ушул максатты ишке ашырыш үчүн, эң оболу, маалымат алмашуунун өзүн абдан жакшы өздөштүрүүбүз зарыл. Чындыгында, биздин маалымат алмашуубуз тексттер аркылуу гана ишке ашат. Ошондуктан бүгүнкү күндө көркөм тексттин негизги белгилерин окуп-үйрөнүү, деги эле текстке байланыштуу бардык маселелерди изилдөө, үйрөнүү абдан актуалдуу. Себеби биз көркөм тексттин табиятын терең өздөштүрүү аркылуу гана маданияттуу сүйлөөгө, өз оюбузду жогорку деңгээлде, көркөм туюнтууга жетише алабыз.

Макалада көркөм стилдеги тексттер тууралуу маалымат берилди. Адам баласынын көркөм дүйнөсү, эстетикалык көз карашы, турмушка карата оң же терс баамы, үмүт-тилектери, кыялы, көкүрөктө терең катылган, муундан-муунга өтүп турган каада-салты, үрп-адаты, дегеле маданияты, дүйнөгө карата философиялык ой чабыттары, сулуулукту, аруулукту сезүү туюмдары көркөм стилдеги текст аркылуу ар тараптуу чагылдырылат эмеспи. Демек, көркөм стилдеги текст улуттук маданиятты жана жалпы адамзаттык маданиятты түптөгөн өзгөчө текст болуп саналат. Себеби анда улуттун бүтүндөй маданияты, мурункунун бай тажрыйбалары, турмуштун ачуу чындыгы, илим-билими жана кайталангыс өзгөчөлүктү түзгөн көркөм-эстетикалык табылгалары, ачылыштары кездешет. Ошону менен катар, бул макалада макалдар бүтүндөй тереңдикти, кенен түшүнүктү берген текст экендигин далилдеген ойлор айтылат.

Өзөктүү сөздөр: текст, көркөм стиль, макал, кыргыз адабий тили, функционалдык стиль, тарбия берүү, адамзат.

Анапияева А. А., канд. филол. наук, доцент
Абдылдаева А., Сыдыкова Ж., магистранты
ИГУ им. К. Тыныстанова, Кыргызстан

О ТЕКСТАХ ХУДОЖЕСТВЕННОГО СТИЛЯ

Необходимо стремиться говорить ясно, точно, выразительно, грамотно, логично излагать свои мысли. Всегда ценится человек, обладающий выразительностью и культурой речи. Для достижения этой цели необходимо освоить умение обмениваться информацией. Обмен информацией происходит через тексты. Поэтому очень важно изучить основные признаки художественного текста, изучить все вопросы, связанные с текстом в целом. Потому что только через глубокое понимание природы художественного текста можно добиться культуры речи, высокого уровня художественного выражения. В статье представлена информация о текстах художественного стиля. Художественный мир человечества, эстетические взгляды, положительное или отрицательное восприятия жизни, надежды, мечты, укоренившиеся, межпоколенческие традиции, обычаи, культура в целом, философские представления о мире, красоте выражаются через призму художественного текста. Поэтому текст в художественном стиле – это особый текст, составляющий основу национальной и общечеловеческой культуры. Потому что в ней заключена вся культура нации, богатый опыт прошлого, горькие реалии жизни, знания и художественно-эстетические открытия и открытия, делающие ее неповторимой. В то же время в данной статье представлены идеи, доказывающие, что пословицы – это тексты, заключающие в себе глубокое и широкое понятие.

Ключевые слова: текст, художественный стиль, пословица, кыргызский литературный язык, функциональный стиль, воспитание, человечество.

*Anapiyaeva A., Candidate of Philology, Associate Professor
Abdyldaeva A., Master student
Sydykova Zh., Master student
K. Tynystanov Issyk-Kul State University, Kyrgyzstan*

ABOUT ART STYLE TEXT

One should always strive to express one's thoughts clearly, accurately, artistically and civilly. Every where a person who knows how to express his thoughts in an artistic and civilized manner is valued. To achieve this goal, we must first master the exchange of information. In fact, our information exchange occurs only through texts. There fore, today it is very important to study the main features of a literary text, to study all issues related to the text as a whole. Because only through a deep understanding of the nature of a literary text can cultural speech reach a high level of artistic expressiveness. The article provides information about literary texts. Artistic world of mankind, aesthetic views, positive or negative perception of life, hopes, dreams, rooted intergenerational traditions, customs, culture in general, philosophical reflections on the world, beauty. Artistic style of the text. There fore, a text in an artistic style is a special text that forms the basis of national culture and universal culture. This is because it contains the entire culture of the nation, the rich experience of the past, the bitter realities of life, knowledge and artistic and aesthetic discoveries and discoveries that make it unique. At the same time, this article presents ideas that prove that proverbs are texts that give all the depth and meaning.

Key words: text, art style, proverb, Kyrgyz literary language, functional style, upbringing, humanity.

Кыргыз адабий стилдеринин ичинен көркөм стиль башка стилдерден өзүнүн көп түрдүүлүгү жана байлыгы менен айырмаланып турары чындык. Бул стилдин функционалдык стилдерге тиешелүүлүгү боюнча бүгүнкү күнгө чейин окумуштуулардын ортосунда бирдиктүү пикирдин жоктугу буга далил. Айрым илимпоздор көркөм стилдин жалпы табиятын өзгөчө көз караш менен баалап, аны улуттук тилдин алкагынан сыртта карайт [5, 8-бет].

Биздин көркөм дүйнөбүз, эстетикалык көз карашыбыз, турмушка карата оң же терс баамыбыз, үмүт-тилегибиз, кыялыбыз, дүйнөбүз, ишеним-рухубуз, көкүрөктө терең катылган, муундан-муунга өтүп турган каада-салт, үрп-адатыбыз, жалпы маданиятыбыз, дүйнөгө карата философиялык ой чабыттарыбыз, көркөм ой жүгүртүү дараметибиз, адамдык парасатыбыз, сулуулукту, аруулукту сезүү туюмубуз көркөм стилдеги текст аркылуу абдан терең жана ар тараптуу чагылдырылат. Көркөм стилдеги текст кайталангыс, уникалдуу, улуттук маданиятты жана жалпы адамзаттык маданиятты түптөөгө негиз болгон жагдайларга бай, өзгөчө текст болуп саналат. Анткени анда улуттун бүтүндөй маданияты, мурункунун бай тажрыйбалары, турмуштун ачуу чындыгы, илим-билими жана кайталангыс өзгөчөлүктү түзгөн көркөм-эстетикалык табылгалары, ачылыштары кездешет.

Ошентип, көркөм стилдеги текст өзүнүн функционалдык-прагматикалык табияты боюнча жана текст катары уюшулушу, логика-коммуникативдик, маанилик-структуралык түзүлүшү боюнча башка функционалдык стилдеги тексттерден кескин айырмаланат. Анткени көркөм стилдеги текст дүйнөнү көркөм чагылдырып, адамдарга эстетикалык ырахат тартуулоочу кызматты аткарып келет. Анда образдар аркылуу көркөм ой жүгүртүлүп, эстетиканын, поэтиканын мыйзам ченемине ылайык маалымат берилет. Көркөм адабият турмуш чындыгын, адамды, адам турмушун, анын

сезимдерин, рух дараметин, адамдын ички жан дүйнөсүн ар тараптан көркөм иликтөө максатын көздөп келет. Башкача айтканда, көркөм адабиятта адамды, анын бүтүндөй табиятынын сырын, мүмкүнчүлүктөрүн көркөм таанып билүү негизги маселелерден. Ошондуктан көркөм адабият адамдар үчүн абдан ыйык, баалуу жана маанилүү. Көркөм адабият көркөм сөз өнөрүнүн бир түрү катары көркөм стилдеги тексттер менен туюндурулат. Анткени көркөм стилдеги тексттер адамды, адам турмушун, анын жан дүйнөсүн ар тараптан көркөм чагылдырып, адамдарды аруулукка, адеп-ахлактык тазалыкка, ички дүйнөнүн сулуулугуна чакырат. Демек, көркөм стилдеги тексттердин түзүлүшүнүн түпкү максаты, жүйө-себептери, функционалдык стилдик табияты башка тексттерден таптакыр башкача, бөлөкчө болот. Мындай шартта көркөм сөз өнөрүн жүзөгө ашырган көркөм стилдеги тексттердин түзүлүшү да, уюшулушу да, анда көркөм-эстетикалык маалыматты туюндуруунун логика-коммуникативдик, маанилик прагматикалык түзүлүштүн мүнөзү да өзгөчө, жекече, кайталангыс табиятка ээ болот. Ушул себептерден улам, көркөм стилдеги тексттерди айрым окумуштуулар функционалдык стилдин катарына кошкулары келбейт.

Биздин оюбуз боюнча, көркөм стиль – функционалдык стилдин бир түрүнө кирген, өзгөчө мүнөздөгү стиль. Көркөм стилдеги тексттер ошол стилдик табиятка ылайык өзгөчө негизде, шарт-кырдаалда коомдун көркөм-эстетикалык улам жаңы рухий муктаждыктарын канагаттандырыш үчүн түзүлгөн тексттердин катарына кирет. Демек, көркөм текст маалымат туюндуруу технологиясы боюнча, тилдик каражаттарды колдонуу мүнөзү, стилдик, жанрдык табияты, логика-прагматикалык түзүлүшү, эстетикалык негиздери жана жаралуу башаты, жүйө-себептери боюнча башка функционалдык стилдеги тексттерден кескин, обочо мүнөзгө ээ. Сулуулукту, аруулукту таанып-билүү, дүйнөнү көркөм андап-билүү жана дүйнөнү көркөм эстетикалык маанайда чагылдыруу максаты көркөм тексттеги негизги өзгөчөлүк жана негизги тилдик эмес фактор болуп саналат. Мына ушул фактор көркөм стилдеги тексттин бүтүндөй табиятын, касиет-белгилерин жана анын уюшулушун, маанилик-структуралык, логика-прагматикалык жактан түзүлүш мүнөзүн аныктап турат [6: 82].

Өзгөчө, көркөм стилдеги тексттер адамга таанып билүүчүлүк, тарбия берүүчүлүк, эстетикалык таасир берүүсү менен башка стилдеги тексттерден өзгөчөлөнүп турат. Алар окурманга көркөм коммуникация процессинде дүйнөнү таанууну жаратат. Көркөм тексттеги дүйнөнүн картинасы жаратуучунун жеке аң-сезими аркылуу адам жана анын дүйнө менен болгон байланышын ачып берет. Автор аны өзүнүн жеке кабылдоосу аркылуу кабылдайт.

Т. С. Маразыков “Тексттин уюшулуш маселелери” деген эмгегинде текстте бир адам, окуя же предмет жөнүндө сөз болсо, анда сөзсүз түрдө, ошол сөз болуп жаткан темага, маалыматка, маалымат алмашуунун жагдайына жараша баяндалып жаткан нерсенин, предметтин табиятын ача турган тилдик каражаттар колдонула тургандыгын белгилейт. Маселен, текстте бир предмет жөнүндө сөз болот да, анын ар кандай сапаттары ачылып берилет, сүрөттөлөт. Натыйжада, ар түрдүү сапаттык өзгөчөлүктөрү бар бир нерсе жөнүндө маалымат алабыз. Мындай учурда сүрөттөлүп же баяндалып жаткан ошол предметке тиешелүү лексемалардын баары текстти уюштурууга катышат.

А. Өмүралиева “Кыргыз макалдарынын тексттик табияты” деген диссертациясында “Текст – угуучу же окуучуга ылайыкташкан, аларга маалымат берүү максатында жаралган, прагматикалуулукка ээ болгон, тиешелүү көлөмдөгү сүйлөмдөн кенен маанилерден турган логикалык коммуникативдик бирдик”, - деп аныктама берген жана макалдарды да текст катары эсептеген.

Кыргыз эли байыртадан бери эле сөзгө маани берип, сөздү баалап келишкен. Эл арасында кандайдыр бир көйгөй жаралса, кадырлуу аксакалдар салмагы оор, маңыздуу сөздөрдү айтып, ал көйгөйлөрдү чечип коё алышкан. Аксакалдар сүйлөгөндө жөнөкөй сөздөрдү пайдаланышкан эмес, алар акыл сөз берметтерин терип, макалдатып сүйлөшкөн. Ал эми макалдар турмуштук тажрыйбадан өткөн, адамды туура жолго багыттоочу, ичине бүтүндөй турмуштук философияны камтыган, мааниси терең сөздөр эмеспи.

Макалдар бүтүндөй тереңдикти, кенен түшүнүктү берген текст деп атоого шарт түзөт. Анда глобалдуу, өтө маани маңыздуу контекст жатат, башкача айтканда, эл жашаган доор, коомдук түзүлүш, социалдык топ, алар алектенген кесип, айтуучунун ниети, философиялык мезгилдик жана мейкиндик бар. Демек, макал – текст, болгондо да, элдин маданияты, кеп каадасы, пикирлешүү семантикасы, коомдук социалдык, философиялык ж.б. параметрлерди ичине батырган глобалдуулук.

Макалдардын тереңинде катылган кандайдыр бир окуя жатат, ошондуктан макалды подтексти менен бирге бүтүндөй текст десек туура болот. Себеби макалдардын түбүндөгү ой глобалдуу кенен масштабдуу текст болуп саналат. Дал ошол глобалдуу, мааниси терең текст адам турмушунун бир өңүтүн камтып турат. Дал ошол кенен масштабдуу текст адам баласынын турмушундагы кандайдыр бир окуядан улам келип чыккан. Ошентип, белгилүү бир окуя, кырдаал текстти жаратып, ал окуядан жыйынтык чыгарылып, мааниси терең, кыска нуска макал түзүлүп калган. “Саргара жортсоң, кызара бөртөсүң”, “Эмгек кылсаң жашыңдан, дөөлөт кетпейт башыңдан”, “Эмгек кылсаң, өнмөк бар” деген үч макалды карасак, бул макалдардын бардыгында тең эмгек кылсаң, сөзсүз түрдө анын үзүрүн көрөсүң, адам эмгек менен гана көптөгөн ийгиликтерди багындыра алат деген ой айтылгандыгын көрө алабыз. Бул макалдардын качан пайда болуп, ким тарабынан айтылгандыгы бизге белгисиз болсо да, анда акылмандуулуктун бир белгисин көрсөтүп турган маалыматтын жаткандыгы талашсыз.

Макалдар – логикалык бүтүн бир жумуру ойду туюндуруп турган текст. Себеби макалдар өз ичине турмуштук тажрыйбаны, баа жеткис акыл-насааттарды камтып турат. “Уядан эмнени көрсө, учканда ошону алат” деген макал турмуштук чындыктан келип чыккандыгы айтпасак да белгилүү. Балдар өз ата-энесинин ар бир кылган ишинен, баскан турганынан үлгү алышат. Бала өз үйүнөн, уядан көргөн тарбия менен калыптанат, өсөт. Эл кичинекей балдар чоңдордун ар бир кылган ишинен үлгү ала тургандыктарын баамдаган. Ошентип, бул макалдар турмуш чындыгынын, турмуштук тажрыйбанын жыйынтыгынан улам келип чыкты.

Макалдар маанилүү бөлүктөрдү интеграциялаган, пикир алышуунун бирдиги болуп саналат. Макалдардын жаралган доорунан ушул учурга чейин келип жеткен мезгилдик интеграция гана эмес, коомдорду, тарыхты, ар кандай шарттарды байланыштырган интеграция да бар. Азыркы биз колдонуп жүргөн макалдардын качан, ким тарабынан, кандай социалдык шартта пайда болгондугу, кандай окуядан улам жаралып калгандыгы белгисиз. Ар бир макалдын жаралышында турмуштук чындык, тажрыйба сакталган. Биз ал макалдарды турмушубуздун ар түрдүү кырдаалына ылайык колдонобуз. Ошол эле учурда макалдарды сөзүбүз супсак болуп калбаш үчүн, айта турган оюбуз таасирдүү угулсун үчүн да пайдаланабыз. Ошондуктан макалдарды кеңири кеп бүтүндүгүн туюндурган, логикалык жумурулуктан кыскарган, ошол эле учурда мезгилдерди, акыл-ойду интеграциялаган чоң контексттеги текст деп карашыбыз керек.

Көркөм стилдеги фоностилистикалык каражаттарды талдоого алууда изилдөөчү З. А. Алымбаева төмөндөгүдөй пикирди айтат: “Көркөм тексттеги кайманалуулукту, кыйытып берген мазмунду, подтексттик информацияны, автордун “тексттин артына

каткан” ачык айтпаган оюн көркөмдүк менен, кылдат чебердик менен берилген тексттин түшүнүүдө, көркөм текстке эстетикалык сулуулук берүүдө, чыгарманын таасир этүүчү күчүн арттырууда, каармандардын образдарын түзүүдө фоностилистикалык каражаттардын коннотациясы маанилүү роль ойнойт. Көркөм текстте коомдук турмуштун көп кырдуу жактары көркөм образдар аркылуу сүрөттөлөт. Көркөм стиль өзүнүн образдуулугу, экспрессивдүүлүгү жана эстетикалуулугу менен айырмаланат” [2: 55].

Бул стилде элдик тилдин бардык байлыгы, көркөмдүк кудурети, элдин рухий казынасы ачылат. Калемгерлер тилдик каражаттардын демейде байкалбаган сыйкырдуу мүмкүнчүлүктөрүн пайдалануу менен, көркөм тексттин ажарын ачып, көркөм ыкмалар менен тилди байытат. Бул тууралуу көрүнүктүү жазуучу Т. Сыдыкбековдун мындай деп айтканы бар: “...каармандардын элесин ачуу, мүнөз түзүү, тил байлыгын орундуу пайдаланып, аны байытуу жагында биздин тердеп-кургап ашар белестерибиз аз эмес”.

Көркөм текст – тил өнөрү. Тил байлыгын, тилдик каражаттарды өз орду менен чебердеп колдонуу аркылуу көркөм сөз алкагында ар кандай жакшы ой өз тереңдигине жетип, ар кандай кызыктуу сюжет, ар кандай көркөмдөлгөн жаратылыш сүрөттөрү, ар кандай бийик идея көркөм сөздүн күчү менен көркүнө чыгат.

Бул айтылгандар толук ынанымдуу болсун үчүн кыргыз поэзиясынан мисал келтирип, бейтарап каражаттардын фонунда фоностилистикалык коннотациялар, стилдик каражаттар жана сөздөр кандайча образ түзүүчү касиетке ээ болуп, өзүнүн тутумуна, тулкусуна бир нече маанилерди туюндурарын ачып берүүгө аракеттенип көрөлү.

Ырас өмүр кандай кыска кандай аз...

Тагдыр ошол өлчөмүнөн көп кылбас

Бирок чиркин аздыгына мейли эле,

Анын октой тездигине катат баш.

Кечээ гана тиги кырда жок эле,

Кайдан чыкты боз ат минген отуз жаш? [4: 13].

А. Э. Абдыкеримова биз күндөлүк турмушта колдонуп жүргөн жөнөкөй эле сөздөр поэтиканын алкагына түшкөндө бүт турпатын өзгөртө тургандыгын белгилейт. Чындыгында эле жөнөкөй эле сөздөр жаңы стилистикалык чөйрөгө кабылганда, анын көркөм экспрессивдүүлүк салмагы дароо өсөт. Себеби акын-жазуучулар күндөлүк кепте колдонулган кадимки сөздөр аркылуу эле поэтикалык кепти, же көркөм чыгарманы жаратышат эмеспи [1: 62].

Кадыресе кепте сөздөр даяр, жетилген материал катары колдонулат да, мында алар бир гана белгилүү мааниге ээ болот. Сөздөрдүн нейтралдык маанилери бардыгына түшүнүктүү болуу менен, тилдин жалпылыгынын негизин шарттайт. Ал эми сөздөрдү кепте колдонуу дайым индивидуалдуу-контекстуалдык мүнөзгө ээ. Традициялуу стилистикалык алкактагы сөздөр өзүн, өз предметин, өз контекстин, өзүнүн түз экспрессиясын гана таанып, башка “экспрессивдик интонацияга” ээ болбойт [3: 265].

Адабияттар:

1. Абдыкеримова А. Э. Көркөм сөздүн поэтикасы. - Каракол, 2003.
2. Алымбаева З. А. Көркөм тексттеги фоностилистикалык каражаттар жана алардын табияты. - Бишкек, 2011.
3. Бахтин М. М. Проблемы текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных наук // Эстетика словесного творчества. - Москва: Искусство, 1976.
4. Осмонов А. Көл толкуну. - Фрунзе, 1989.
5. Мамытов Ж. Көркөм чыгарманын тили. - Бишкек: Учкун, 1990.

6. Маразыков Т. С. Тексттин стилдик түзүлүшү. - Бишкек, 2014.